

İNSAN HAKLARININ TARİHSEL PERSPEKTİF İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ

YRD.DOÇ.DR.MEHMET MERDAN HEKİMOĞLU

ÖZET

İnsan hakları kavramı insanın sırf insan olması dolayısıyla, doğuştan ya da ana rahmine düşmesinden itibaren sahip olduğu ve devlet ve bireyler tarafından dokunulamayan haklar bütünüdür. Doğal hukuk kökenli olmaları dolayısıyla insan hakları, büyük ölçüde bir çeşit doğal hak olarak kabul edilir. Kişi hürriyetleri ve siyasal haklar ile sosyal ve ekonomik haklar yanında, üçüncü kuşak haklar olarak “yeni insan hakları” ya da “dayanışma hakları” ismiyle, yeni bir insan hakları kategorisinin oluştuğunu görüyoruz.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İnsan hakları, doğal hukuk, kişisel ve siyasal haklar, ekonomik ve sosyal haklar, yeni insan hakları ya da dayanışma hakları.

THE DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS IN HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

The notion of “human rights” refers to the compilation of all the rights of an individual that he/she possess for just being a human since his/her birth and

that can not be interfered by either government or other individuals. Human rights are accepted as a kind of natural right. They are priority considered to be originated from natural law. It is observed that in addition to “individual freedom”, “political rights” and “social and economical rights”, a new category of rights has evolved as third generation rights so-called “new human rights” or “solidarity rights”.

KEY WORDS

Human rights, natural law, individual and political rights, social and economical rights, new human rights or solidarity rights.

1. GİRİŞ

Bu incelememizde, insan haklarının kavramsal olarak neyi ifade edip, neleri içerdığı ortaya konularak, bu sahada gözlenen gelişmeler ve bunların getirebileceği muhtemel problemler ele alınmaya çalışılacaktır.

İnsan hakları kavramını tanımlayıp kategorize etmeden önce, kavramın nasıl bir zorlu tarihsel süreç içerisinde doğup, şekillendiğiyle ilgili vereceğimiz kısa bir tarihsel özet, bundan sonraki açıklamalarımızın çok daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi açısından son derece yararlı olacaktır.

İnsan hakları günümüzde yararlandığımız pek çok hak ve özgürlükler için geçerli olduğu üzere uzun ve çetin mücadeleler sonucu kazanıldı. Bu mücadeleler hak ve özgürlüklerin geniş kapsamlı ve hızlı bir şekilde kazanılması noktasında son derece büyük bir öneme sahiptir. İnsanlık tarihi aynı zamanda İnsan hakları ve özgürlükleri için yapılan mücadelelerin de tarihidir.

Bundan binlerce sene evvel (M.Ö. 71), kölelerin liderliğini yapıp, onların özgürlüğüne kavuşması için Roma Devleti'ne karşı kuvvet kullanarak ayaklanan Spartaküs'ün yapmış olduğu özgürlük mücadelesinin özünde de yine insan hakları kavramı vardır. Spartaküs'e göre herkesin doğuştan insanca ve özgürce yaşayabilmesi için köleci Roma Hukuk ve Devlet düzeni bütünüyle değişmeliydi ve

bunun için birlikte mücadele verilmeliydi.¹

Gerçi sonunda sürecini tamamlayan köleci düzen, eski hali ve anlamıyla çökmesine çöktü; ama onun yerine kurulan önce feodal ve daha sonra da kapitalist düzenlerde kölelik ve sömürü başka bir ad ve şekil altında varlığını sürdürdü. İnsan hak ve özgürlükleri için yapılan mücadeleler de buna koşut olarak durmak bilmeksizin devam ettirildi.²

Emiliano Zabata, Thomas Münzer gibi özgürlük savaşçıları bu defa, ortaçağdaki toprağa bağlı mülkiyet esasına dayanan mülk devleti anlayışının egemen olduğu serfçi feodal hukuk ve devlet düzenine karşı özgürlükleri için mücadele verdiler. 1 Mayıs 1886 tarihinde kapitalist hukuk düzeni içerisinde 8 saatlik çalışma hakkı elde etmek için mücadele eden Amerikalı işçilerden 4'ü idam, 3'ü ömür boyu hapis cezasına çarptırıldılar.

'Mücadele vermek' kısaca, bu tarihsel süreç içerisinde insan haklarının tanınıp gerçekleştirilmesi yolunda lokomotif işlevi gördü.³ İnsan haklarının kazanılması için verilen bu çetin mücadeleler, insan haklarının korunmasının da ne kadar zor bir iş olduğunu gösterir ve onları sahiplenebilecek duyarlılıkta, yüksek bilinç düzeyine ulaşmış bireylerin varlığını gerektirir.

---

¹ Krş.Erol Özcan, (1988), "İnsan Haklarından Yana Olmak", **İzmir Barosu Dergisi**. Sayı:2. İzmir,s.19

² Erol Özcan, *ibid.*,s.19.

³ Krş.İbrahim Ö.Kabaoğlu, (1997), "İnsan Hakları", **Çağdaş Toplum Değerleri**. İstanbul:Çağdaş Toplum Değerleri Yayınları11,s.16.

II. İNSAN HAKLARI KAVRAMININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

İnsan haklarını gerçekleştirmek ve güvence altına almak konusunu sadece hukuki sahada çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alan düşüncenin temelinde, insan haklarını hala salt pozitif hukuk çerçevesi içerisinde ele alan sığ (yüzeysel) bir insan hakları anlayışı yatıyor. Bu anlayışa göre insan hakları, insanın hürriyetini ve şerefini koruyup kollamaya yönelik, kurumsal, kanuni ve idari bir takım güvencelerle donatılmış hak ve özgürlüklerdir⁴ ve söz konusu hakların varlığı ve ileri sürülebilmesi belli bir ülkenin pozitif hukukunda özel düzenleyici normlarla öngörülmesine bağlıdır.

Bu şekle bağlı tanımlama felsefi ve etik açıdan oldukça derin anlamlar içeren insan hakları kavramının özüne ve temel niteliğine uygun düşmeyen bir anlam içermektedir. Oysa, kavramsal olarak insan hakları klasik ve günümüzde de önemli (büyük) ölçüde kabul edilen anlamıyla, insanın, başkaca hiçbir özel sınırlama öngörülmeden sırf insan olmasından dolayı, doğuştan ya da ana rahmine düşmesinden itibaren sahip olduğu ve devlet ve bireyler tarafından dokunulamayan haklar bütünüünün ismi olarak tanımlanır. Buna göre insan hakları, insanların haklarının müdahalelere karşı korunmasını ve böylelikle çok boyutlu insan kişiliğinin geliştirilmesini

---

⁴ Melda Sur, (1993), "İnsan Hakları Kavramındaki Gelişmeler", **İzmir Barosu Dergisi**, Sayı:3, İzmir, s.40.

kapsar.⁵

Görüldüğü gibi, bu tanımlama ilkinden oldukça farklı olarak insan haklarını doğal hukuk çerçevesinde ele almakta ve söz konusu hakları önemli ölçüde bir çeşit 'doğal hak' olarak kabul etmektedir.⁶ Buna göre insanlar, devletten ve onun yarattığı hukuktan önce varolan birtakım doğal haklara sahiptirler. Devlet, işte bu kendi hukukundan üstün doğal haklarla bağlıdır ve onlara saygı göstermek zorundadır.⁷ Liberal anlayışın ürünü olan bu fikir akımının en önemli temsilcisi - aynı zamanda insan haklarını 1690 yılında 'Treatises on Government' ile ilk defa bilimsel olarak tanımlayan ve sistematize eden kişi de olan-⁸ ünlü İngiliz filozofu John Locke (1632-1704)'dur.

Locke'a göre, insanlar siyasal bir toplu yaşamı oluşturmadan önce tabiat halinde yaşıyorlardı. Doğal yaşam adı verilen bu süreçte sınırsız bir özgürlüğe sahip olarak, tam bir eşitlik içerisinde bulunuyorlardı. Daha sonra aralarında bir sözleşme yaparak 'devlet' adı verilen örgütlü siyasal topluluğu meydana getirip, doğal yaşama çağında bireylere ait yargılama ve cezalandırma hakkını bu üstün kuvvete aktardılar. Böylelikle bireylere ait yargılama ve cezalandırma hakkından kaynaklanabilecek subjektif (keyfi) ölçüsüzlükler ortadan

---

⁵ A. Şeref Gözübüyük, (2000), **Yönetim Hukuku**. Ankara: Turhan Kitabevi Basım Yayın, s. 418; A. Şeref Gözübüyük, (2000), **Anayasa Hukuku**. Ankara : Turhan Kitabevi Basım Yayın, s. 283.

⁶ Melda Sur, op.cit.,s.40.

⁷ Server Tanilli,(1981), **Devlet ve Demokrasi**. İstanbul: Say Kitap Pazarlama, s.164

⁸ Alfred Katz, (1994), **Staatsrecht**. Heidelberg: C.F.Müller Juristischer Verlag,s.257

kaldırılarak, bireylerin ortak ve nesnel bir yönetim altında güvenlik içerisinde yaşaması sağlanabilecekti.⁹

John Locke' a bakılırsa, doğal yaşama çağından siyasal toplum yaşamına geçişte insanlar, sahip oldukları doğal hakların bütününden değil, sadece cezalandırma hakkından toplum (devlet) lehine vazgeçmişlerdir.¹⁰ Bunun dışındaki temel hak ve özgürlükler ise devletin kuruluşundan sonra da kendilerinde kalmaya devam etti.

Bu düşüncenin doğal sonucu olarak insan hakları, bir ülkenin pozitif hukukunda yer alıp almadığına bakılmaksızın varlık kazanacak ve bireyler tarafından ileri sürülebilecektir. O halde insan hakları devlet öncesi olmaları sebebiyle devlet tarafından yaratılamayan, sadece ortaya çıkarılıp tanınan haklar olmaları dolayısıyla Devlet üstü bir özelliğe sahiptirler. Devlet, kendisince bağışlanmamış olan bu doğal haklara uygun hareket etmek ve onlara gereken saygıyı göstermek zorundadır.

Gittikçe daha çok taraftar bularak güçlenip yaygınlaşan bu düşünce, XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan Kuzey Amerikan bildirimleri (12 Haziran 1776 tarihli Virginia 'Bill of Rights', 1776 tarihli Pennsylvania, 1776 tarihli Maryland, 1776 tarihli North Carolina ve 1780 tarihli Massachusetts)¹¹ ve XVII. ve XVIII. yy.'in

---

⁹ İlhan F.Akın, (1990), **Kamu Hukuku**. İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım, s.130-131.

¹⁰ İlhan F.Akın, ibid.,s.133-134

¹¹ Zafer Gören, (1995), **Temel Hak Genel Teorisi**. Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 57, s. 9.

doğal hukuk - rasyonel hukuk felsefelerinden esinlenen 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ilk defa resmi açıklamalarda yer almış oldu.¹²

Belirli bir insan hakları katalogu belirlenememesi dolayısıyla soyut bir nitelik taşıyan insan hakları kavramının, uluslararası alanda somutlaştırılması ise 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle (İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme) gerçekleşmiştir.¹³ Birleşmiş Milletler Örgütü, insanın şekli değil de gerçek eşitliğin sağlanması anlamında özgür olabilmesinin ekonomik ve sosyal engellerden kurtarılmasıyla sağlanabileceği yolundaki modern görüşle, klasik özgürlüklerin yanında 'yeni (sosyal ve ekonomik) haklar'ı da açıklamıştır. Ama doğall hukuk kökenli bir kavram olan insan haklarının sadece bu metinlerde yazılı olanlardan oluştuğu iddia edilemez.

Bir tavsiye ve çağrı niteliğinde olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hukuki açıdan bağlayıcı bir özelliğe sahip olmadığından imzacı devletlere yönelik herhangi bir zorlayıcı yükümlülük getirmez.¹⁴ Çünkü Bildiride nasıl bir uygulama ve denetim

---

¹² Münci Kapani, (1991), **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**..Ankara : Bilgi Yayınevi, s.19

¹³ Zafer Gören, (1997), **Anayasa Hukukuna Giriş**. İzmir : Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, s. 345.

¹⁴ Münci Kapani, op.cit.,s.27.

mekanizmasıyla korunacağı belirtilmeden sadece bir takım hak ve özgürlüklerin isimleri zikredilmiştir.

Bildirideki hak ve özgürlükler ile amaçların ilk defa felsefi ve siyasal idealizmden, hukuksal pozitivizme dönüşmesi ve Anayasa yargısında üstün bir hukuk kuralı olarak referans norm düzeyine erişmesi ilkönce, imzacı üye devletleri bağlayıcı nitelikte olan 1953 tarihli 'Avrupa Konseyi'nin 'İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşmesi'yle gerçekleşmiştir.¹⁵ Daha sonra imzalanan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1966 ve 1977 tarihli 'Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi' ile 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmeleri' bu gelişmeyi devam ettirmiştir.

III. İNSAN HAKLARI KATEGORİLERİ YA DA KUŞAKLARI

İnsan hakları zaman içinde birbirini bütünüleyen üç oluşum dönemine paralel olarak üç ana başlık yada kuşak adı altında kategorize edilebilir.

A. KİŞİ HÜRRİYETLERİ VE SİYASAL HAKLAR (BİRİNCİ KUŞAK)

Günümüzde klasik ya da geleneksel olarak isimlendirdiğimiz 'kişisel ve siyasal temel hak ve özgürlükler' liberal düşüncenin

---

¹⁵ Zafer Gören, (1997), *Anayasa Hukukuna Giriş*. İzmir: Fakülteler Kitabevi Barış Yayınları, s.73.

uzantısı olarak, XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru yayımlanan bazı önemli resmi metinlerde (örneğin 1776 tarihli Virginia Bildirisi ve Kuzey Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi) ilk defa günümüzdeki anlamıyla topluca formüle edilmiş¹⁶ ve Anayasa gücünde pozitif hukuka geçirilmiştir. Söz konusu haklar, büyük oranda aristokrasi-burjuvazi çatışmasının sonucunda ortaya çıkmışlardır.¹⁷

Virginia Bildirisinin 1. maddesinde, bütün insanların özgür ve eşit haklara sahip olarak bağımsız doğdukları ve daima öyle kalacakları vurgulandıktan sonra, yaşama, düşünce özgürlüğü, mülk sahibi olma, güven ve huzur içinde yaşayabileceği bir ortama sahip olma hakları açık bir şekilde düzenlenmiştir.

Yukarıda isimleri zikredilen bildirimlerde yer alan hakim anlayış, on yedi maddeden oluşan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin özellikle 1. ve 2. maddelerinde ortaya çıkıyor. Bildirinin 1. maddesinde insanların eşit ve özgür haklara sahip olarak doğdukları ve ilelebet öyle kalacakları vurgulanıyor. 2. madde de ise özgürlük, mülkiyet, güvenlik, baskıya karşı direnme, söz, yazı ve vicdan özgürlükleri gibi, hiçbir şekilde vazgeçilemeyecek, başkalarına devredilemeyecek, elden çıkarılamayacak ve zamanaşımına uğramaz zorunlu (kutsal) insan haklarının korunmasının bütün siyasal

---

¹⁶ Melda Sur, op. cit., s.40-41.

¹⁷ İbrahim O. Kaboğlu, op. cit., s. 16-17.

oluşumların nihai hedefi olduğu düzenleniyor.’¹⁸ Bu düzenleme insan hak ve özgürlüklerinin ancak siyasal iktidarların sınırlanması neticesinde güvence altına alınabileceğine ilişkin XVIII. yy. düşüncesinin doğal bir sonucudur.

Bu kategoride sayılan hak ve özgürlükler bireyci liberal bir anlayışın ürünü olarak, kişileri devlete, topluma ve hak ihlalinde bulunmak isteyen diğer bireylere karşı korumak için ona bir çeşit “dokunulmaz saha” yaratırlar ve kişinin, devlet, toplum ve bireyler tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizerler.’¹⁹ Bu alan garanti edilerek güvence altına alınmış olup, içerisinde hak ihlallerine karşı bireyin çeşitli temel hak ve özgürlüklerini barındırır. Bu haklar ve özgürlükler, bireyin insan onuruna yakışır bir şekilde varlığını koruması; güvenlik ve mutluluk içerisinde yaşaması için kendisine tanınmıştır.

Kişisel ve siyasal temel hak ve özgürlükler “doğal hak” kökenlidirler. Vazgeçilemez, devredilemez nitelikteki bu evrensel haklara bütün insanlar eşit bir biçimde sahiptir.²⁰

Bu gruba dahil olan haklar için, sahip oldukları yüksek önem derecesi sebebiyle, bölgesel düzeyde, örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile kişisel başvuru mekanizması yolu da benimsenerek, bir uluslararası yargı denetimi öngörülmüştür.

---

¹⁸ Alfred Katz, op. cit., s. 258.

¹⁹ Murat Barna, (2001), “Sosyal Devlet ve Eşitlik”, **Izmir Barosu Dergisi**. Sayı: 3, s.109

²⁰ Melda Sur, op. cit., s. 41.

Birinci kuşak hak ve özgürlüklere Anayasa'mızda da zikredilen klasik örnekler olarak şu hak ve özgürlükler sayılabilir: Yaşama, kişi dokunulmazlığı, özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel hayatın gizliliği ve korunması, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı; beden bütünlüğü hakkı, md, 17, konut dokunulmazlığı, md. 21, haberleşme hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü md. 24, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü ve mülkiyet hakkı, md. 35.

XIX. yy. içinde yaşanan önemli bir gelişmenin sonucu olarak dernek özgürlüğü (Any. md. 33), sendika özgürlüğü (Any. md, 51), toplanma özgürlüğü (Any. md. 34) gibi kolektif hak ve özgürlükler de; bireyi toplum içinde münferit bir varlık olarak ele alan bireyci birinci kuşak hak ve özgürlükler arasında kabul edilmeye başlanmıştır. Çünkü, kolektif hakların bireysel hakları tamamlama özelliği vardır. Üstelik bireyin gelişmesinin kolektif düzeyde daha iyi sağlanacağı; bireysel hakların da örgütlenmeler sayesinde daha iyi korunacağı yadsınamaz bir gerçektir.²¹

B. SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR (İKİNCİ KUŞAK)

Bu tip hak ve özgürlüklerin anayasalarda yer almaya başlaması klasik hak ve özgürlüklerden çok sonra sanayileşmeyle beraber işçi sınıfının ortaya çıkışıyla ve özellikle XIX. Yüzyılın sonlarında vuku

---

²¹ Melda Sur, ibid., s.41.

bulmuştur.²² En geniş anlamda sosyalist fikirlerin²³ ve pozitivist hukuk öğretisinin ürünü olan ikinci kuşak hak ve özgürlükler, sosyalist ve pozitivist düşünce akımlarının aşırı bireyci özgürlük anlayışını etkilemesi ve bazı değişikliklere yol açması sonucu ortaya çıkmıştır.²⁴

“Ekonomik ve Sosyal Haklar”ın anayasalarda ciddi bir biçimde yer bulması Birinci Dünya Savaşı ertesinde mümkün olmuş; yayılıp hızlanması ise İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde görülmüştür.

Bu türe giren hak ve özgürlüklerin ortaya çıkmasındaki temel düşünceye göre şekli anlamda herkese eşitliğin ve özgürlüğün tanınmış olması yeterli değildir. Soyut (teorik) olarak herkes geleneksel hak ve özgürlüklere sahip olsa da, yeterli fiziksel, zihinsel, iktisadi imkanlara sahip olmayanlar bu haklardan fiili olarak (pratikte) yararlanamayacaklardır. O halde şekli eşitlik, özgürlük ve haklar yerine gerçek özgürlüğün eşitliği sağlanmalı ve bunun içinde herkesin gerekli olanaklara sahip olarak hak ve özgürlüklerden gerçekten faydalanabilmesi için ismine sosyal haklar dediğimiz yeni türde bir takım hak ve özgürlüklerin varlığının güvence altına alınması gereklidir.²⁵ Bu hak ve özgürlüklerde devletin klasik hak ve özgürlükler için geçerli olan müdahalede bulunmama anlamındaki

---

²² Krş. İbrahim Ö.Kaboğlu, op.cit., s.18-19

²³ Melda Sur, op.cit., s.42.

²⁴ Krş.İbrahim Ö.Kaboğlu,op.cit., s.19

²⁵ Melda Sur, op.,cit., s.42

pasif konumu değişmekte; sosyal barış, sosyal güvenlik, dayanışma ve adaleti gerçekleştirmek için sosyal ve ekonomik hayata aktif olarak müdahale eden Sosyal Devlet anlayışı geçerli olmaktadır.²⁶

Düşünsel açısından, ikinci kuşağa dahil hak ve özgürlükler birinci kuşaktakilerden oldukça farklı bir temele dayanırlar: Bu tip haklar, klasik haklar gibi bir çeşit doğal hak olarak kabul edilmediği gibi; aksine, doğa halinin haksız bulunan sonuçlarını düzeltmeye çalışan haklar ve özgürlükler olarak değerlendirilir.²⁷

Ekonomik ve sosyal haklar insanları, tek başlarına, toplumdan izole edilmiş soyut varlıklar olarak değil; içlerinde yaşadıkları toplumların ortam ve şartlarını da hesaba katarak da hak öznesi yapmaktadır.²⁸

Geleneksel haklardan farklı olarak, ikinci kuşak hakların olumlu edim gerektiren büyük çoğunluğunun (örneğin konut hakkı, sosyal güvenlik hakları, sanatın ve sanatçının korunması) tanınip gerçekleştirilmesi ekonomik olanakların yeterliliği ölçüsüne bağlıdır. Buna karşın, sendikal haklar, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi olumlu edim gerektirmeyen ekonomik ve sosyal haklar devletin ekonomik imkanlarına bağlı kılınmadan gerçekleştirilmesi gereken haklardır.²⁹

---

²⁶ Krş. İbrahim Ö. Kaboğlu, op.cit., s.20

²⁷ Melda Sur, op. cit., s. 42.

²⁸ Krş. İbrahim Ö. Kaboğlu, op.cit., s.20

²⁹ Ergun Özbudun, (1988), **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım, s. 112-113.

Sosyal ve ekonomik haklar klasik haklara göre daha az güvencelere bağlanmıştır. Örneğin, bölgesel ölçekte, Avrupa Sosyal Şartı ile rapor ve şikayet incelemelerine dayalı bir mekanizma öngörülmüş olup, bir uluslararası yargı denetim sistemine yer verilmemiştir.³⁰

Bu bölümde sayılan hak ve özgürlüklere Anayasamızda da yer alan örnekler olarak şu hak ve özgürlükleri sayabiliriz: Ailenin korunması (md. 41), eğitim ve öğrenim hakkı (md. 42), çalışma ve sözleşme özgürlüğü (md. 48), çalışma hakkı (md. 49), dinlenme hakkı (md. 50), sendika kurma hakkı (md. 51), toplu iş sözleşmesi hakkı (md. 53), grev hakkı (md. 54), konut hakkı (md. 57).

C. YENİ İNSAN HAKLARI YA DA DAYANIŞMA HAKLARI (ÜÇÜNCÜ KUŞAK)

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra güç kazanmaya başlayan “yeni insan hakları”nın hukuk öncesi temelinde toplumsal ve uluslararası dengesizlik ve çatışmalar yatmaktadır. XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan bilimsel ve teknik gelişmeler sonucunda nükleer teknoloji ile atom çağına girilmesinin yol açtığı nükleer yayılma, çevre felaketlerine yol açan sınırsız denetimsiz sınai büyüme ve kalkınmakta olan ülkeler ile azgelişmiş Devletlerin karşılaştıkları büyük sorunlar insan hakları kavramı

---

³⁰ Melda Sur, op.cit., s.44

üzerinde yeniden düşünülmesini gerektirmiştir.³¹ Bu sorunların ortaya çıkarmış olduğu zararlar toplumlar için bir bilinçlenme yaratarak, adına “dayanışma hakları” (Solidaritaetsrechte) dediğimiz yeni hak istemlerini gündeme getirmiştir.

Gerçi, genel olarak bu tip hakların konuları, sahipleri ve muhatapları bakımından bazen açık ve kesin olmaktan uzak olması dolayısıyla bizzat formülasyonunda bile güçlük çekilip, mevcudiyeti dahi tartışılrsa da,³² son yarım yüzyılda bölgesel ve uluslararası ölçekte yapılan çalışmalar sonucunda, çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı gibi üçüncü kuşak hak ve özgürlüklerin düzenlenip güvence altına alındığını görüyoruz.³³ Bunlar içerisinde özellikle temiz, sağlıklı, dengeli, uyumlu ve korunmuş bir çevrede yaşama hakkı, uzun vadede insan türünün soyunu sürdürebilmesi bağlamında yaşamsal bir öneme sahiptir.

Toplu ve bireysel gereksinimlere dayanan üçüncü kuşak haklar, insan hakları genel kuramının evriminden ve toplumsal kaynaklarının/dayanaklarının süreğenliğinden (savaşlar, karşı koymalar, dalgalanmalar ve soykırımlar) türemiş olup, dengeler arası uzlaşma arayışının (örneğin çevre hukuku için teknik ilerleme ve ekolojik dengeler arasındaki uzlaşma) simgesel ifade biçimleridir.³⁴

---

³¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, op. cit., s. 20-21.

³² Melda Sur, op.cit., s.43

³³ İbrahim Ö. Kaboğlu, op.cit., s. 21

³⁴ İbrahim Ö.Kabaoğlu, ibid.,s.21-22

Bu gruba dahil olan hak ve özgürlükler sistematik olarak 1981 Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı'nda; kısmi olarak ise bağlayıcılık taşımayan Paris Şartı gibi bazı uluslararası hukuk metinlerinde oldukça genel formülasyonlarla ifade edilmişse de söz konusu haklara sistematik olarak yer veren, hukuksal açıdan da bağlayıcılık taşıyan bir belgenin varlığından söz etmek oldukça güç gözükmektedir.³⁵

“Dayanışma hakları” alanına giren hak ve özgürlüklere örnek olarak şu haklar sayılabilir: Uluslararası barış hakkı, ya da barış ortamında yaşama hakkı, ulusal barış hakkı, farklı olma hakkı, gelişme hakkı, çevre hakkı ya da sağlıklı bir doğal çevrede yaşama hakkı (Anyi. madde 56), insanlığın ortak malvarlığı hakkı ve “halkların hakları”.³⁶

IV. SONUÇLAR

1. Büyük ve Çetin mücadeleler sonucu kazanılan insan hakları, bütün insan hak ve özgürlükler kategorileri için geçerli Olduğu üzere, bireyi Devlete, başka bireylere ve topluluklara karşı koruyan haklar manzumesinin ismidir.

2. İnsan hakları kavramını, “kişi özgürlükleri ve siyasal haklar” (birinci kuşak), “ekonomik ve sosyal haklar” (ikinci kuşak) ve

---

³⁵ Melda Sur, op. cit., s. 44.

³⁶ Melda Sur, ibid., s.43; İbrahim O. Kaboğlu, op. cit., s.21.

“dayanışma hakları” ya da “yeni insan hakları” (üçüncü kuşak) olarak kategorize edebiliriz.

3. İnsan haklarının, özellikle içeriği henüz netleşmemiş “dayanışma hakları” dolayısıyla politize edilmesi tehlikesi belirmiştir. İnsan hakları konusunun bazı devletler ya da örgütler tarafından, kendi siyasi amaçlarına ulaşmak için sıçrama tahtası veya politik manevra aracı olarak kötüye kullanılması (insan haklarının politizasyonu ya da siyasallaşması), söz konusu haklar konusundaki yüksek duyarlılığı olumsuz yönde etkileyici bir sonuca yol açmamalıdır. Bu takdirde kanımızca yapılacak en tutarlı ve isabetli davranış tarzı, insan hakları kavramını kategorik olarak ret etme yerine, insan hakları ile onun politize edilmesini birbirinden ayırarak; insan haklarını kavramsal olarak savunmak ama onun kötüye kullanılmasına da karşı çıkmak olmalı diye düşünüyoruz.

4. İnsan haklarına yönelik ihlaller artık, ulusal bir sorun olmaktan çıkarak, insan olmak ortak bağlamında bütün ulusları ve insanlık alemini ilgilendiren bölgesel (örneğin Avrupa Birliği) ve evrensel ölçekte uluslararası bir konu durumuna gelmiştir.

5. İnsan haklarına duyarlı olmak her şeyden evvel bu haklara gereken saygıyı göstermeyi ve bu hakları içtenlikle benimsemeyi gerekli kılar. Bu noktada kanımızca en önemli sorun, insan hakları konusundaki bilinç yetersizliğinden kaynaklanan samimiyet eksikliğidir. Bu gün yetkililer, özellikle insan hakları konusunda uluslararası sahada gittikçe artan yüksek duyarlılık dolayısıyla insan

haklarından yana olduklarını ve insan haklarına yönelik ihlallere karşı mücadele etmek için gerekli çalışmalarını dile getirirler de, söz konusu haklara yönelik ihlaller hala büyük bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır. İnsan hakları konusundaki hak ihlallerine karşı bütün sivil toplum örgütleri, üniversiteler, barolar, meslek odaları, sendikalar, yazılı ve görsel basın ortak bir mücadele zemininde bir araya gelerek, temel hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve güvence altına alınması için çaba sarfetmelidirler. İnsan haklarına duyarlı olmak böyle bir davranış tarzını gerektirir.

KAYNAKÇA

- Akın, İlhan F. (1990), Kamu Hukuku. İstanbul : Beta Basım Yayım.
- Barna, Murat (2001), "Sosyal Devlet ve Eşitlik", İzmir Barosu Dergisi. Sayı : 3,107-114
- Gören, Zafer. (1997), Anayasa Hukukuna Giriş. İzmir : Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.
- Gören, Zafer. (1995), Temel Hak Genel Teorisi. Ankara : Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No: 7.
- Gözübüyük, A. Şeref. (2000), Anayasa Hukuku. Ankara : Turhan Kitabevi Basım Yayın.
- Gözübüyük, A. Şeref. (2000), Yönetim Hukuku. Ankara : Turhan Kitabevi Yayınları.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (1997), "İnsan Hakları", Çağdaş Toplum Değerleri. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları 11, 13 - 44
- Kapani, Münci. (1991), İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları. İstanbul : Bilgi Yayınevi.
- Katz, Alfred. (1994), Staatsrecht. Heidelberg : C. F. Müller Juristischer Verlag.
- Özbudun, Ergun. (1988), Türk Anayasa Hukuku. Ankara : Yetkin Basım, Yayım ve Dağıtım.
- Özcan, Erol (1988), "İnsan Haklarından Yana Olmak", İzmir Barosu Dergisi. Sayı: 2, 19-21
- Sur, Melda (1993), "İnsan Hakları Kavramındaki Gelişmeler", İzmir Barosu Dergisi. Sayı : 3, 40 - 45.
- Tanılli, Server. (1981), Devlet ve Demokrasi. İstanbul : Say Kitap Pazarlama.